

TYSKE, FRISISKE OG HOLLANDSKE LÅNEORD I JYSKE DIALEKTER

- på grundlag af Jysk Ordbog: a - butting.

Af Torben Arboe Andersen (Aarhus Universitet).

Abstract:

Jeg har undersøgt de nedertyske (og langt færre højtyske, hollandske og frisiske) låneord i jysk indeholdt i de hidtil redigerede afsnit (a - butting) af Jysk Ordbog. De undersøgte ord forsøges grupperet efter morfologiske og semantiske kriterier, og mange viser sig naturligvis at være af "anbeheitelse"-typen.

Begreberne sprogligt fællesskab og sproglig identitet drøftes med særligt henblik på de dialektsamfund, mit materiale afspejler; herunder, om forholdet mellem sønderjysk og nedertysk tidligere kan betegnes som diglossi.

Endvidere diskuteres mulige kriterier for låneords medtagelse og udeladelse i dialektordbøger, herunder dialektordbøgers relation til nationalsprogsordbøger på dette punkt.

Undersøgelsen kan ses som et bidrag til et fællesnordisk projekt om "nedertysk i nordisk", der er blevet foreslået fra svensk side, og som i givet fald burde inddrage både rigsmål og dialekter.

Foredraget vil blive trykt i Danske Folkemål, bd. 33, 1991.

FRAGMENTER AF EN TEXT OG TEXTTEORI

- SYNTAKTISK, SEMANTISK OG PRAGMATISK ANALYSE AF "FARS"

Af Jørgen Chr. Bang og Jørgen Døør (Odense Universitet)

Ved de to tidligere møder om udforskningen af dansk sprog udviklede vi elementer af en dialektisk sprogteori i relation til to tekster: (1) et radio-telefonprogram for unge mennesker (1986/87) og (2) en rektoral årsfesttale (1988/89).

Denne gang inddrager vi diskursgenren "skønlitteratur", nærmere bestemt Synnøve Søes *Fars*, der med stor medieopmærksomhed er publiceret af forlaget Tiderne Skifter i 1989.

I andre videnskabelige kontekster har vi arbejdet med forskellige tekster og præsenteret sider eller fragmenter af en dialektisk sprogteori, hvor deixis er en nøglekategori. Vi henviser til Bang&Døør *Sprogteori III* (1988), *IV* (1990) og *V* (1990) (Odense Universitet) for en nærmere teoretisk og historisk baggrund for dette essay, der "af pladmæssige grunde" kun udfolder få træk af en dialektisk deixisteori og -metode samt spredte kulturkommentarer.

1.

Deixisanalysen er en kontekst-sensitiv metode til analyse af diskurser, tekster, ytringer.

Deixiskategorier kategoriserer textens sproglige konfigurationer i forhold til teksten som ytring i henvendelses- og henvisningsaspektet.

Fig.1: The Triple Model of Text Relations

Dimension of reference	Dominating reference	Reference to
Lexical	Inter-textual	COtext social & individual } lexicon & grammar
Anaphoric	Intra-textual	INtext cataphoric (forward) anaphoric (backward) symphoric (simultaneous)
Deictic	Extra-textual	CONtext C-prod { Persons C-comm Time C-cons Place C-derived } Logics

Vi skelner i textanalyse mellem 3 dimensioner for kategorisering af textens konfigurationer:

- **Anaforisk** kategorisering, der handler om konfigurationernes indbyrdes relationer i textens forløb, som fx subjekt og prædikat, hovedsætning, bisætning, bøjninger, konjunktioner etc.
- **Lexisk** kategorisering, der handler om konfigurationernes relationer med hidtidige brug af lignende konfigurationer, som fx ordenes relationer til og i leksika.
- **Deiktisk** kategorisering, der handler om konfigurationernes relationer med kommunikationernes kontekster, som fx ordenes henvisninger til specifikke personer og situationer.

De tre dimensioner er interdependente, og textens konfigurationer fungerer i alle dimensioner. Vi kan skelne mellem de tre dimensioner, og vi kan ikke adskille og isolere dem.

Traditionelt hører den anaforiske dimension hjemme i syntaxen, den lexiske i semantikken og den deiktiske i pragmatikken.

Vi prøver her at belyse syntaktiske og semantiske forhold ud fra en deiktisk dimension. Det kan også siges på den måde, at vi bestemmer textens syntaktiske og semantiske forhold ud fra teksten som ytring i henvendelse og henvisning, som kommunikativ praksis.

I dette perspektiv ser vi deixis som koordinators af teksten i forhold til kommunikations-kontekster.

Teksten er ytring i flere kontekster, der er med til at bestemme dens deiktiske forhold, og textens organisering er med til at bestemme flere kontekster.

Som det fremgår af *Tripelmodellen* (fig. 1) regner vi med tre hovedtyper af kontekster, nemlig produktions-, kommunikations- og konsumtions-kontekster. I en personlig krop-til-krop-samtale er de tre typer så at sige i samme rum. Ytringerne produceres, kommunikeres og konsumeres på sin vis under samme person-, tids-, steds- og logik-konstituenten. De deiktiske nul-punkter smelter så at sige sammen i en konjunktur, så *her* og *nu* og *jeg* og *du* defineres af samme henvendelsesakse som også bestemmer henvisningernes udgangspunkter og synsvinkler.

Med en massemedie-text forholder det sig anderledes (og i en massemedie-domineret kulturformation præger det også krop-til-krop-kommunikation).

Teksten

Barnet husker noget med at rejse. Langelinie. En sommeraften. Det er køligt. Hun prøver at få sine ben til at løbe hurtigere.

»Vent!« råber hun. »Vent på mig!« De hører hende ikke. Faren er forrest. Barnet kan næsten ikke se ham. Moren løber lige i hælene på ham, hun har lillesøster på armen. De råber. Barnet er tre år og kan ikke følge med. De råber hurtigt, de løber hurtigt. Det er noget med et skib, faren skal rejse. Moren vil ikke have det. Hun græder, lillesøsteren skrider. Barnet kan ikke følge med. De løber og løber. De råber og råber. Der må være gået lang tid, pludselig kan hun ikke se dem mere. Hun er så træt i benene. Der kommer en mand i brun jakke, han ser gammel ud.

»Hvad laver du her, helt alene?«

»De er blevet væk.« Hun peger.

»De kommer nok snart tilbage skal du se. Hvis du har lyst, kan du gå med mig hen og få en sodavand.« Det vil hun gerne. Hun drikker appelsinvand og sidder på en meget høj stol. Det varer længe. Så kommer politiet og moren. Hun er vred fordi barnet blev væk. Faren er taget af sted med skibet.

[Synnøve Søe, *Fars*, Tiderne Skifter, 1989, s. 30]

Ved den foreliggende tekst er Synnøve Søe, Claus Clausen (redaktør, Tiderne Skifter) og vi i kommunikation, men vi er det ikke sammen og vi er det ikke eksklusivt. Textens betydninger og meninger bestemmes ikke blot af os fire, hvad næppe nogen af os heller forestiller sig. Og det ville være en yderligere abstraktion, at bestemme textens betydninger og meninger ud fra at den skulle være en meddelelse fra Synnøve Søe til os. Vi har næppe den store personlige interesse i hinanden. Det ville osse være forkert logisk at gå ud fra, at teksten er en meddelelse til os fra Claus Clausen. Når vi har modtaget teksten skyldes det nok så meget dens placering i et kulturelt univers som vi er impliceret i: Synnøve Søes far og mor læser naturligvis teksten på en anderledes måde end vi gør, og hvis den var henvendt til hendes psykoterapeut ville denne læse den på en tredje måde.

Vi belyser med nogle få eksempler fra teksten hvordan deixisanalysen bidrager til identifikation og tolkning af teksten. Som enhver anden model fungerer deixismodellen heuristisk og systematiserende (jvf "Dialektiske modeller & modellens dialektik" i Bang&Dør(1986)). På samme måde som fx en feltanalysemodel både bruges til at finde og systematisere "tilstedeværende" træk i en sætning og til at finde "fraværende" træk – fx udeladt finit verbum – således bruger vi deixismodellen til også at spørge efter og søge fx

henvendelsesaksens konstituent D1 og D2. Vi siger med andre ord, at den syntaktiske konfiguration, det ytrede forløb, expliciterer visse træk af kommunikationen og implicerer andre som underforståede og indforståede eller måske uforståede og misforståede. Deixisanalysen søger kontekstuelle tolkninger af tekster og bidrager med bud på sammenhængen mellem ytringen og explicitte og implicitte henvendelses- og henvisningsrelationer. Deixisteorien som fragment af en dialektisk sprog- og tekstteori formulerer nogle bud på ytringers konstituenters som betingelser for deres virke.

Vi siger således at enhver ytring konstitueres af henvendelsesaksens personkategorier D1 og D2 samt af henvisnings- og universindikatorerne D3, DT, DP og DL, svarende til spørgsmålet:

"Hvem siger hvad til hvem, hvornår, hvor og hvorfor?"

I denne formulering knytter deixisanalysen klart an til velkendte pragmatiske traditioner.

I semantiske traditioner fx Lyons(77) opereres med særlige deiktiske ord, som vi kan sige modsvare D1 og D2, nemlig *jeg* og *du* og DT og DP nemlig *nu* og *her*. Men de modsvare netop kun deixiskategorierne under de kontekstforhold, hvor fx *jeg* henviser til den person der ytrer *jeg* og hvor *nu* er ytringens tid. Vi vil sige, at *jeg* og *du*, *her* og *nu* etc er deixisindikatorer, men at det så netop drejer sig om at identificere hvilken eller hvilke kontekster de fungerer deiktisk i. Ved at finde de såkaldte deiktiske ord, finder vi blot ord der i en eller anden kontekst fungerer deiktisk. I en given kontekst er det ikke nødvendigvis denne der henvises til med de deiktiske ord. Der er ikke en-til-en-korrespondance mellem de syntaktiske og de deiktiske kategorier. De syntaktisk explicitte indikationer bestemmes dialektisk i forhold til de syntaktisk implicitte, som så at sige udtrykkes ved andre implicerede forhold.

2. JEG & DU

Fragmentet indeholder faktisk jeg- og du-former, fx

[linje 4] »Vent på mig!«

Det kræver ikke falkeblik at se, at det ikke er Synnøve Søe der anråber os om at vente på hende, for gåseøjnene markerer textligt at ytringen er et citat. Hvem er det så der anråber hvem? Det er ikke syntaktisk direkte angivet, men "ses let" af den foregående og efterfølgende text, når vi vel at mærke implicerer nogle forudsætninger og fx går ud fra, at der er indre sammenhæng i teksten. Netop ved implikationskæder tolker vi, at det *er barnet* der anråber *faren* og *moren*. Vi slutter fra den foregående sætning, »Vent!« råber *hun*, at det stadigvæk er hende der råber, og fra de foregående sætninger, at *hun*

anaforisk refererer tilbage til *Barnet* i første linje. Vi slutter fra den efterfølgende sætning, *De hører hende ikke*, at barnets ytring så nok var henvendt til dem, der altså ikke hørte hende, og fra de efterfølgende sætninger, at *De* kataforisk refererer frem til *Faren* og *Moren*.

Lignende elementære implikationer gør det muligt at tolke *du*-sekvenserne i linjerne 16-20:

»Hvad laver du her, helt alene?«

»De er blevet væk.« Hun peger.

»De kommer nok snart tilbage skal du se. Hvis du har lyst, kan du gå med mig hen og få en sodavand.«

Vi tolker sekvensen som et replikskifte mellem *en mand i brun jakke* og *barnet* med de sædvanlige jeg-du-regler, og vi tolker desuden hvorhenad pigen peger, nemlig i den retning hvor forældrene var løbet. Manden tolker tilsyneladende også hvem *de* er ud fra en naturlig kontekst-implikation.

Selvom vi således finder explicitte jeg- og du-forekomster i teksten er de ikke direkte indikationer af de implicerede dialogpartnere. Vi må også lede andre steder efter D1 og D2 end i de explicitte syntaktiske udtryk *jeg* og *du* (og former heraf).

Hvad der syntaktisk konfigureres som 1. person er ikke nødvendigvis D1-indikation i den aktuelle kontekst, mens hvad der konfigureres som 3. person kan være D1.

3. Syntaktisk 3.person som D1- og D2-indikatorer

Naturligvis er kommunikationen som helhed, teksten som helhed og enhver del og relation indikationer af kommunikationens konstituenters, herunder dialogpartnerne. Allerede Karl Bühler(1933) definerede ytringens tre sider: *symptom* (1. person-relation), *signal* (2. person-relation) og *symbol* (3. person-relation), som Roman Jakobson(1959) supplerede med siderne eller funktionerne: *fatisk*, *metasproglig* og *poetisk*. Althusser *symptomal-læste* tekster og Freud tolker explicitte udtryk som symptomalt transformerende eller deformerende symboler. Frands Mortensen(1973) (Fillmore(1968)) udbredte bevidstheden om *agentivstrygninger* og litteraturfortolkere arbejder med større batterier af jeg'er i den litterære text. (Jf. Bang(1974))

Så der er altså på den led ikke noget nyt i at tolke textens explicitte udtryk og relationer som dækkende for – og åbnende for – andet og mere end de "bogstavelige" (*co-* og *context-*normerede) referencer og relationer. Hvad der i særlig grad karakteriserer en dialektisk teori og metode i forhold til de

nævnte traditioner, er netop en dialektisk konception af enheder, helheder, relationer og relationer over relationer.

Vi søger nu i den syntaktiske 3.person-kategori efter D1- og D2-indikationer. Det drejer sig om textens 3.personspronominer, om personbetegnelserne og ikke mindst deres syntaktiske form (bestemtheds/bekendtheds morfemer, jf. Kr.Mikkelsen (1911:§§68-69) og P.Diderichsen (1946:§44)).

Af pronominer finder vi *hun, hende, sine, han, ham, de, dem* med anaforisk og kataforisk reference til *barnet (hun, hende, sine), moren (hun), faren (ham), en mand (han)*. Uden pronominel reference findes desuden personbetegnelserne *lillesøster, lillesøsteren, politiet. Barnet* bestemmes pronominel som hunkøn.

Af bestemtheds-/bekendthedsformer har vi altså *barnet, faren, moren, lillesøsteren, politiet* og ubestemt/ubekendt *lillesøster, en mand i brun jakke, han ser gammel ud*. Bestemtheds-/bekendthedsformer indikerer allerede-kendthed, hvor kendtheden imidlertid kan være af forskellig art, fx kategoriseret i forhold til *text, co- og context*:

- allerede introduceret i teksten (anaforisk), (*en mand ...manden*)
- "alment" kendt (lexisk), (*politiet, en mand løftede hovedet*)
- kendt i konteksten (deiktisk), (*manden derovre*).

En anaforisk bekendthedsform er på sin vis ikke særligt D1-D2-indikerende i og med at den tilsyneladende "blot" implicerer at man kender grammatikken. Den er tilsyneladende temmelig kontekst-uafhængig. Ikke desto mindre er fx kompleksitet i den anaforiske relation klart en D1-D2-indikator, jf fx kancellistil.

Den anaforiske reference til *barnet* med *hun* er også andet og mere end blot grammatisk, "intetkønsmor" kønsbestemmes. (Jvf i denne forbindelse den kritisable brug af *han* som "alment" ubestemthedspronomen for reference til personkategorier der omfatter både kvinder og mænd). Når barnet (anaforisk) er blevet kønsbestemt, er det bemærkelsesværdigt (og indikativt), at det ikke i den følgende tekst transformeres til *pigen*. *Barnet* er i bogen den gennemgående betegnelse for hovedpersonen som barn og får således på sin vis en funktion som proprium og tidsbestemmelse. Ikke desto mindre er det en overvejelse værd, at det er det kønsløse *barnet* og ikke den kønsbestemte *pigen* der bruges, bl.a. når vi betænker fortællingens udprægede kønstematik. (Vi tolker brugen af den kønsløse term som en indikation af, at forfatteren har svære problemer med en forsvarlig kønsidentitet.)

Den bestemte form af *faren, moren og lillesøsteren* er ikke eksklusivt begrundet anaforisk, men implicerer lexisk bestemthed/bekendthed: termen *barnet* implicerer obligatorisk en far og en mor og fakultativt søstre og brødre. Det ville på sin vis være en merbestemmelse, hvis der havde stået *hendes far, hendes mor, hendes lillesøster*. Når en ytring bruger bestemtheds-/bekendthedsformer uden anaforisk reference søger man logisk potentielle referenter i co- og contexter, og når co- og contexter så at sige bestemmer referenterne bliver de explicitte anaforiske referencer mere eller mindre overflødige. Om denne og lignende regler vil vi dog generelt sige, at redundans og ellipse (over- og underbestemmelse) hører med til ytringens logikker, således at fx eliminering af ytringens redundante træk ikke fører til synonyme ytringer, og således at ikke mindst ytringens over- og underbestemmelser er væsentlige D1-D2- (og DL-)indikatorer.

Lillesøster påkalder sig særlig opmærksomhed i og med at der hverken er tale om anaforisk eller lexisk bestemmelse. Der står hverken *hendes lillesøster* eller *lillesøsteren*, men netop *lillesøster*. Nuvel, det kan (over)ses som en lapsus fra forfatterens, redaktørens, typografens side. Men det kan også ses som en særlig kontekstuel D1-(D2-)indikation: når barnets lillesøster benævnes *lillesøster* slet og ret svarer det til en deiktisk reference i samtalsituationen. Hvis Synnøve står og taler om en hat og fortæller at sådan en har *lillesøster* også, så henviser *lillesøster* (dia-)logisk til hendes lillesøster eller evt. til dialogpartnerens lillesøster, som når en voksen tiltaler et barn: "Er lillesøster blevet rask?" med henvisning til tiltaltes lillesøster).

Lillesøster er her en kontekstuel indforstået form, som vi i sammenhængen tolker som en D1-D2-indikator, som en indikation af, at *barnet* i fortællingen kan identificeres med fortælleren, og muligvis som en indikation af, at fortællingen i en vis forstand henvender sig til fortællerens familie, jvf titlen, som bl.a. kan betyde fars bog.

Vi siger ikke, at barnet i et og alt er identisk med fortælleren eller at bogen i et og alt henvender sig til fortællerens far, men såmænd blot, at her er der et eksempel på, at brydningen mellem de forskellige henvisningslogikker kan rumme vigtige indikatorer for identifikation af kommunikationen og intentionerne.

4. DP = steds-indikatorer

Et sted hvorfra ytringen, text-sekvensen, er kommunikeret, er angivet på

titelbladet, *Tiderne Skifter, Skt. Peders Stræde, København*. Et andet sted er Odense, hvor vi læser den. Hvor forfatteren har skrevet manuskriptet ved vi ikke, selvom det nok kunne undersøges. Bogen er udgivet på dansk af et dansk forlag som massemedievare som en særlig genre, konstitueret af et særligt univers af diskurser.

Det er i disse topiske og logiske universer, textens stedsindikatorer naturligt identificeres, og det er også disse universer, teksten henviser til.

Afsnittet indikerer explicit et (tredje) geografisk sted for det fortalte begivenhedsforløb, nemlig *Langelinie*. Ytringen *Langelinie* mellem to punktummer er elliptisk ud fra såvel gængs syntax som gængs semantik. Uden finit verbum er ytringen ikke en "rigtig" sætning – og uden angivelse af hvilken *Langelinie* der henvises til, er stedet "ikke entydigt" semantisk bestemt. Men netop i textforløbet og kommunikationsuniverset fungerer ytringen med indforstået "verbalindhold" og geografisk relevans. Når den geografiske specifikation kan fungere, siger det samtidig noget om, at det danske massemedieunivers har sit centrum i København, og at henvisningen til andre *Langelinier* kræver flere ord. Når sætningens ufuldstændighed accepteres, skyldes det bl.a., dels at den øvrige texts knappe form gør denne ytrings knaphed naturlig i den specifikke sammenhæng, dels at massemedieuniverset har gjort den knappe, hektiske stil til generel, moderne norm (jvf Galberg Jacobsen & Skyum-Nielsens "5. princip for tekstproduktion": "Skriv opløst! [...] Det gør man ved at sætte punktum, hver gang man er færdig med en information [...]") (*Erhvervsdansk. Grundbog*. 1988 s.19)). Det oplyses på bogens flap, at Synnøve Søe, født 1962, er uddannet journalist.

Skal de vante skoleparadigmer for sætnings- og semantik-skemaer bruges til karakteristik af teksten her, bliver det således næppe textens individuelle og specifikke træk, der fanges, men netop snarere genrens og medieuniversets aktuelt specifikke og generelle træk. (Jvf. vor *Semantic Matrix* i Bang&Døør(1990a).

Når *de* i teksten *løber og løber* og gør det i lang tid flytter begivenhederne sig muligvis fra *Langelinie*. Nye lokaliteter expliciteres ikke, men netop bevægelsesverbernes art gør det under- og indforstået, at scenen successivt forskydes lokalt. Når den gamle mand inviterer pigen med *hen* og *få en sodavand* indicerer *hen* en yderligere flytning, mens *sidder* og *varer længe* fastholder det nye sted også som det sted hvortil politiet og moren kommer. Verberne og forløbet fungerer stedsdeiktisk i relation til udgangspunktets lokalitet, uden at der undervejs foretages nye lokalitetsbenævnelser.

Den sidste sætning, *Faren er taget af sted med skibet*, refererer til at han

er væk fra forløbets lokalitet.

Ex- og implicitte stedsbestemmelser i forløbet følger *barnet*, som således hele tiden udgør et deiktisk nulpunkt. Det er en side af, at tekstsekvensens udtrykte *point-of-view* er barnets, hvilket også understøtter identifikationen af barnet som D1.

5. DT = tidsdeixis

Tids- og stedsdeixis hænger naturligt sammen som topiske indikatorer. I tekstsekvensen bestemmes tiden lexisk ved *En sommeraften*, *Barnet er tre år*, og *Det varer længe*. Igen ytringer med punktummer omkring, hvilket tyder på en konsekvent deiktisk anvendelse.

I sammenhæng med bestemmelsen af barnet som mere eller mindre identisk med forfatteren kan vi regne ud, at begivenhedsforløbet kan dateres til omkring 1965, (som i parentes bemærket ligger før 1968, jvf. lanceringens spot på (og af) 68-generationen; meget tyder faktisk på at den beskrevne barndom er etableret på før-68-vilkår. Vi kan så spørge efter, hvorfor udgiveren og medierne søger at determinere teksten som et opgør med 68-generationen, og svaret vil muligvis sige mere om dagens politisk-kulturelle univers end om Synnøve Søes text i en mere specifikt sensitiv læsning. At hun så medieåbenlyst medvirker i en postmodernistisk historieforvridning er så også en sag.)

Verberne – som jo er generelle tidsindikatorer – er præsens, altså nutid, selvom forløbet er datidigt i forhold til fortælle-tidspunktet. Men igen er denne uoverensstemmelse mellem syntaktisk/semantisk model og den pragmatisk fungerende fuldt motiveret, både af den øvrige text, genren og tidens normer.

6. DL = logikindex

Det er et gennemgående træk ved teksten og bogen, at de logiske relationer, herunder konjunktioner, er syntaktisk og semantisk implicitte. Relationerne mellem sætningerne, mellem personerne, mellem tider og steder må underforstås af forløbet i kommunikationen og vor kontekst.

Det er således i textens etablerede norm særligt, når der forekommer explicit logik-index, som den explicitte præmis-indikator *fordi* i:

Hun er vred fordi barnet blev væk.

Hvis vi skulle følge skole-logik-skemaet så indikerer *fordi*, at *barnet blev væk* er grunden til at moren er vred. Men netop ved overmarkeringen i forhold til textens egen norm er der baggrund for at søge andre tolkninger.

Expliciteringen af den logiske relation kan tyde på, at der henvises til en anden logik end tekstens grundlogikker. I dette tilfælde kan det være en indikation af, at forfatteren nu tager afstand fra den logik, der siger at moren var vred fordi barnet blev væk. Den ikke-konjungerede efterfølgende sætning – som ovenikøbet afslutter sekvensen – pointerer muligvis den forfatter-text-logiske grund til at moren var vred:

Hun er vred fordi [a] barnet blev væk

[og/eller b] Faren er taget af sted med skibet.

Muligvis er den explicite grund et skjult citat fra moren, muligvis fra den tre-åriges egen skyldpålægelse, muligvis et udtryk for mor-barn-logikken.

Muligvis er det bevidst spil på to logikker fra forfatterens side – muligvis er det udtryk for ubevidste logiske modsætninger.

Om det er det ene og det andet, skal vi ikke afgøre her.

7.

Vi har gennem nogle få eksempler på dialektikken mellem eks- og implicit deixis – person- og index-deixis – prøvet at vise, at ytringer determineres af, og determinerer, såvel syntaktiske, semantiske som pragmatiske forhold.

Bibliografi

- Bang, J. Chr. 1974: *Lingva - Lingvist - Lingvistik*. Odense Universitet.
- Bang, J. Chr. 1987: *Antydninger af en økologisk sprogteori. Et semantisk essay*. Odense Universitet.
- Bang&Døør 1986: *Sprogteori II. - To essays om børnesprog og lingvistiske modeller*. Odense Universitet.
- Bang&Døør 1988: *Sprogteori III - to essays om diskurs og deixis*. Odense Universitet.
- Bang&Døør 1990: *Sprogteori IV - Deixis, Anafor & Lexis - to essays om dialektikken mellem syntax, semantik og pragmatik*. Odense Universitet.
- Bang&Døør 1990a: *Sprogteori V*. (Under udgivelse).
- Diderichsen, P. 1946: *Elementær dansk grammatik*. Kbhvn.
- Galberg Jacobsen & Skyum-Nielsen 1988: *Erhvervsdansk. Grundbog*. Kbhvn.
- Mikkelsen, Kr. 1911: *Dansk Ordforfningslære*. Kbhvn.

Mette Kunøe og Erik Vive Larsen (udg.):
3. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 1990

SPROGSKAT VERSUS SKATTESPROG

SPROGLIGE KOMMENTARER TIL TO OFFICIELLE SKATTETEKSTER

Af Hans Basbøll (Odense Universitet)

Motto: "Loghæn skal wæra [...] opænbar swa at allæ mæn mughæ witæ oc understandæ hwat loghæn sighær"

De to skattetekster jeg vil kommentere i det følgende, har dét til fælles at selv fagfolk (inden for revision, social forvaltning o.l.) har været i tvivl om hvordan de skulle forstås. Samtidig er det officielle bestemmelser der vedrører mange borgeres økonomi, og som derfor (jvf. mottoet fra Jyske Lov) burde kunne forstås af enhver der prøver at læse dem omhyggeligt. Jeg vil hævde at begge tekster er formelt tvetydige, og at dette er en klar fejl ved dem.

I virkelighedens verden bliver sådanne tekster så – på trods af (eller måske på grund af?) al deres grundlæggende uklarhed i formuleringen – anvendt på ganske bestemte måder; de underkastes "kanoniske fortolkninger", fx igennem domme, ligningsvejledninger og administrativ praksis, ofte i et svært gennemskueligt samspil; i denne sammenhæng spiller hensynet til hvad de pågældende bestemmelsers fædre (kun undtagelsesvist mødre) har intenderet, også ind (fx dokumenteret i bemærkninger til lovforslag). Jeg må lade hele denne side af spørgsmålet ligge her, trods dens åbenbare betydning, og jeg vil blot indskrænke mig til at diskutere nogle sproglige aspekter af problemstillingen.

Artikel 15 stk. 1 i "Bekendtgørelse af aftale af 18. oktober 1979 mellem den danske regering og Grønlands landsstyre til undgåelse af dobbeltbeskatning m.v." lyder i sin helhed:

1. Medmindre bestemmelserne i artiklerne 16, 17 og 18 finder anvendelse kan gage, løn og andet lignende vederlag for personlige tjenesteydelser oppebåret af en person, som er bosat i den ene del af riget, kun beskattes i denne del af riget, medmindre arbejdet er udført i den anden del af riget. Er arbejdet udført dér, kan det vederlag, der hidrører derfra, beskattes i denne anden del af riget, medmindre opholdets varighed i denne anden del af riget ikke overstiger 60 dage i sammenhæng, og den pågældende person under dette ophold fortsat er beskæftiget hos og vederlagt af den sædvanlige arbejdsgiver.

Stykket er tungt og klodset formuleret, med for lange perioder og en indviklet relation mellem sætningerne, bl.a. udtrykt ved gentagen brug af "medmindre" (fx bliver første helsætning både indledt og afsluttet med en "medmindre"-sætning). Især forbindelsen "medmindre... ikke" er uheldig idet "medmindre" betyder "hvis ikke", dvs. at "medmindre... ikke" betyder "hvis ikke... ikke", og det er svært at overskue i farten (og vi skal senere se at det ikke blot er i farten det er svært). Formuleringerne bliver også knoklede fordi man åbenbart ikke må sige "Danmark" og "Grønland", men – naturligvis af politiske grunde – skal udtrykke sig helt symmetrisk.

Stykket bliver klarere hvis man siger fx "A" og "B" om de to dele af riget, og hvis man desuden fremhæver (med fedt) relevante konjunktioner, negationer og modalverber m.v. Herudover har jeg foretaget visse forkortelser der er underordnede i denne sammenhæng. Alle ord der ikke optræder på det pågældende sted i teksten har jeg sat i citationstegn. "Medmindre"